

Intelektuál a spiritualita [1991]

V novodobých kulturních dějinách Evropy je rozšířen dvojitý předsudek, totiž jednak že intelektuál musí dbát na objektivitu, jednak že každý duchovní zájem je s touto objektivitou v napětí a musí být proto držen na uzdě a v oddělenosti od každého opravdového intelektuálního úsilí. Hlubší myslitelé nikdy tento předsudek nesdíleli, přinejmenším nikoli bez výhrad, ale moderní doba jim nepopřávala sluchu. Naproti tomu se jejich výhrady a pozitivní poukazy na nezbytnost duchovního zakotvení každého člověka setkávaly s ochotnou, ale většinou jen povrchní pozorností zbožných jednotlivců i skupin, jimž obvykle nešlo o víc než o doklad pro to, jak i velikáni vědy nebo umění mají své duchovní a zejména náboženské potřeby. Podmínkou ovšem byla právě nespojitost těchto potřeb s příslušným vědeckým oborem a jeho intelektuální vybaveností. Proto jen velmi zřídka docházeli pozornosti a porozumění filosofové, kteří žádnou takovou nespojitost nemohou nikdy respektovat ani trpět a kteří ex professo musí každou duchovní zakořeněnost uvádět v jednotu se svou intelektuální orientací. Tam pak docházelo k podezírání a přímo k averzím, neboť ostražitost a nedůvěra k intelektu a rozumu ze strany společnosti (nebo její části) provázela intelektuály od té doby, co se začali objevovat ve starých společnostech.

Sám termín „intelektuál“ nemá ani dnes právě nejlepší zvuk; velmi často se ho užívá dokonce v hanlivém smyslu. Příčin je ovšem víc; leccos si intelektuálové zavinili sami svým chováním, tj. svým jednáním a velmi často svým nejednáním, nedostatkem rozhodnosti a určitosti. Emanuel Rádl psal své dějiny filosofie jako kritiku všeho intelektuáliství. Již starým řeckým filosofům vytýkal, že to byli intelektuálové, podobající se dnešním spisovatelům esejí; nebyli to prý žádní vůdci, ale jen spisovatelé. A Rádl klade otázku: nejsme snad právě dnes na konci této historie intelektuáliství a nezačíná historie nová, historie bez intelektuálů? „Historie bez Sókratů, kterým smyslem života bylo debatovat o tom, co to je pravda; bez mnichů, opisujících v klášteřích rukopisy, bez duchaplných spisovatelů renesančních, bez osvícenců, bez katů, bez moderních vědců, kterým je jediným štěstím, objevit v závětrí své pracovny novou buňku, novou formulku matematickou, bez ohledu na to, k čemu praktickému by bylo lze jí užít? Tisíce let jsme byli vychováváni v přesvědčení, že radost z poznání pravdy, kterou vědec prožívá, je největším štěstím na světě, a romantikové se dokonce domnívali, že prakse je poskvrněním pravého štěstí. Jak bude vypadat život, kdy už nebude této víry, vládoucí světu od dob Pythagorových?“

Ačkoliv na Rádla hodně dám, nesdílím jeho pojetí intelektuálů a intelektuáliství. Dávám tomu slovu jiný význam. Etymologie tohoto původně latinského slova poukazuje na něco jako čtení mezi řádky, tedy chápání smyslu, ne pouze registraci faktů. Intelligere, původně snad inter-legere, znamená rozlišovat. Abyste mohli něco rozlišovat, musíte to vůbec uznamenat, a to tak dobře, abyste to mohli spolehlivě odlišit od jiných, třeba dost podobných skutečností. K tomu cíli vám nestačí pouhé soustředění, jehož druhou stránkou je nezájem, dezinteres. Musíte se naučit soustředit svou pozornost alespoň na dvě skutečnosti, abyste je mohli důkladně porovnat a od sebe odlišit. Teprve ten, kdo tohle umí, je dobrý učitel (bene docet qui bene distinguit). Cílem totiž není jen tak pro sebe provést ono rozlišení, ale naučit rozlišovat i ty druhé, zvláště mládež. Správné rozlišování věcí totiž náleží ke každému vzdělání, ke každé kultuře a kultivovanosti. To je a také má být výsledkem působení intelektuálů. A tak ani rozlišováním, ale ani pouhým předáváním této schopnosti a dovednosti rozlišovat úkoly intelektuálů zdaleka nekončí. Rozlišení musí být provedeno tak, aby mohlo být přesně myšleno a formulováno. Správné, přesné a přísné myšlení, a korektní, vši ledabylosti prosté vyjadřování má pro všechny lidi a pro všechny společnosti obrovskou důležitost. A to nejenom proto, že je nezbytné ve vědě, ale stejně tak

je nezbytné také ve společenském životě a zejména v politice. Nejhorší společenské a politické katastrofy jsou vždycky podmíněny myšlenkovou nedbalostí, konfuzemi a velmi často i neodhalenými podvody, které nejsou ze strany občanů zavčas prohlédnuty a odmítnuty. Opravdoví intelektuálové jsou pro každou společnost nezbytností a podmiňují její perspektivy do budoucnosti. Ovšem: kdo jsou tito „opravdoví intelektuálové“? A jakým nárokům musí dostát, aby mohli být za takové považováni a uznáni?

Řecká myšlenková tradice, která měla a dodnes má obrovský vliv na křesťanství a vůbec na evropské myšlení, nás zatížila velkým omylem, který se sice na jedné straně ukázal být velmi produktivním, ale na druhé straně vedl i k těžkým deformacím nejenom v myšlení, ale také v životní a zejména společenské praxi. Vynález pojmů a pojmovosti umožnil Řekům poprvé v dějinách myslit „něco“ naprosto přesně. Toto přesně myšlené „něco“, tedy vlastně předmět myšlení (Husserl mluví o intencionálním objektu), Řekové mylně zaměnili za pravou skutečnost, ačkoliv doopravdy šlo jen o myšlenkový, myšlenkou konstruovaný model. To mělo dvojí důsledek. Především tím bylo na víc než tisíciletí povážlivě ovlivněno chápání povahy toho, co „jest“, čili jsoucího, jsoucna. Za vsutku jsoucí je považováno pouze to, co lze takto přesně myšlenkově modelovat (jako např. trojúhelník nebo čtverec); naproti smysly jsou považovány za zásadně nespolehlivé, protože nám poskytují jen zdání. Parmenidés těžce zatížil veškeré další filosofické a vědecké myšlení svou sugestivní myšlenkou pouhé zdánlivosti plurality a proměnlivosti jsoucího (veškerenstvo je podle něho neměnným ‚jedním‘). A pak je tu onen druhý důsledek: to, co jest, je chápáno zásadně jako předmět, tedy jako něco, co je „před“ námi, přičemž ovšem toto „před“ znamená něco daného, hotového a právě proto již skutečného (uskutečněného).

Jedním z důsledků tohoto způsobu myšlení (můžeme mluvit o předmětném nebo zpředměťujícím myšlení) je rozštěpení či rozeklanost světa na subjekt a objekt (Němci mluví o tzv. Subjekt-Objekt-Spaltung). Zde je ovšem na místě opatrnost: vztah subjekt-ní-objekt-ní není totožný se vztahem vnitřní-vnější (ani...